

**Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик**

Дипломна робота магістра

**з теми: Особливості адаптації молодших школярів з тяжкими порушеннями
мовлення до навчання у школі**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorLb1-M17z
спеціальності 016 Спеціальна освіта. за
освітньою програмою "Логопедія.
Спеціальна психологія"

Гаванюк Іванна Іванівна

Керівник: Лісова Л.І.

кандидат педагогічних наук

Рецензент: Миронова С.П.

доктор педагогічних наук, професор

Кам'янець-Подільський

2018 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	9
1.1 Історичний розвиток проблеми готовності та адаптації до навчання у школі	9
1.2 Психологічна готовність дитини до навчання в школі.....	13
1.3 Прояви адаптації до навчання у школі молодших школярів з порушеннями мовлення.....	20
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЇ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	35
2.1 Організація і методика проведення експериментального дослідження адаптації до шкільного навчання молодших школярів з порушеннями мовлення.....	35
2.2 Аналіз результатів дослідження.....	49
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	64
3.1. Корекційна система формування комунікативної діяльності у молодших школярів з порушеннями мовлення.....	64
3.2. Кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.....	80
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРАСТИНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ.....	100

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗОШ – загальноосвітня школа

ЗНМ – загальний недорозвиток мовлення

ТПМ – тяжкі порушення мовлення

ПМ – порушення мовлення

ПМР – порушення мовленнєвого розвитку

ВНД – вища нервова діяльність

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. Пріоритетні тенденції реформування вітчизняної системи спеціальної освіти зумовлюють пошуки ефективних шляхів включення дітей із порушеннями психофізичного розвитку в освітнє середовище, їхню адаптацію та соціалізацію.

На сучасному етапі розвитку педагогічної та психологічної думки у нашій країні однією з найбільш актуальних являється проблема адаптування учнів молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення до навчання у школі. Проблема готовності та адаптування до школи останнім часом стала дуже популярною серед дослідників різних спеціальностей. Психологи, логопеди, педагоги, фізіологи вивчають і обґрунтовують критерії адаптування до шкільного навчання, сперечаються про особливості розвитку і вік, з якого найдоцільніше починати навчання дітей в школі. Серед провідних вітчизняних спеціалістів, які розглядали дану проблему є Л. Божович, Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кравцова Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко та ін. Серед зарубіжних особливий внесок у розвиток даного питання зробили Р. Гетцер, А. Керн, С. Штребель та ін.

Школі належить вирішити питання про створення відповідних умов для навчання учнів початкових класів з урахуванням психофізіологічних особливостей цього віку. Відомо, що вступ до школи – переломний момент у житті дитини, який пов'язаний з новим типом стосунків з оточуючими дорослими, новими формами діяльності, серед яких провідною стає навчальна.

Ефективний процес адаптації до шкільного навчання є однією з провідних умов розвитку дитини, найважливішим чинником формування її особистості, що веде до засвоєння досвіду у процесі взаємодії з дорослими та однолітками (І. Бех, А. Богуш, О. Запорожець, О. Кононко, Т. Піроженко, Ю. Приходько, С. Рубінштейн, О. Смірнова та ін). Водночас, на труднощі

адаптації до шкільного навчання у молодших школярів з різними психофізичними порушеннями вказують: О. Белова, Л. Виготський, О. Гаврилов, Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Константи́нів, В. Левицький, Л. Лісова, В. Лубовський, І. Мартиненко, Т. Сак, В. Синьов, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Фомічова, Л. Шипіцина та ін.

Навчання у школі – важливий період у розвитку дитини, адже вона приступає до систематично організованого навчання, що повністю змінює її спосіб життя, статус поведінку. Проте перехід до систематичного навчання викликає в учнів певні труднощі, адже школа з перших днів ставить перед дитиною ряд завдань, які не пов'язані із безпосереднім її досвідом.

Учням молодших класів при вступі до школи все видається складним, навіть елементарне вміння зосереджено слухати відповідь однокласника, пояснення вчителя, їм важко адекватно оцінити результати своєї діяльності, спланувати дії тощо.

Актуальність порушеної проблеми, її наукове та практичне значення зумовили вибір теми дослідження – "Особливості адаптації молодших школярів з порушеннями мовлення до навчання у школі".

Мета дослідження – перевірити особливості адаптування до навчання молодших школярів з порушеннями мовлення.

Для досягнення поставленої мети визначенні такі **завдання**:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу по даній темі.
2. Розкрити закономірності розвитку молодших школярів з порушеннями мовлення.
3. Охарактеризувати прояви адаптованості молодших школярів, що мають порушення мовлення до шкільного навчання.
4. Дослідити проблему і перевірити особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку до навчання у школі експериментальним шляхом.
5. Розробити методику для прокращення рівня адаптації до шкільного навчання молодших школярів з порушеннями мовлення.

6. Провести кількісний та якісний аналіз результатів досліджуваної проблеми.

Об'єкт дослідження – адаптація до навчання у школі учнів першого класу з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – особливості адаптації до шкільного навчання молодших школярів з порушеннями мовлення.

Для досягнення поставленої мети, розв'язання завдань використано такі **методи дослідження**:

- **теоретичні** – системний аналіз педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження (уточнення понятійного апарату, розкриття змісту вмінь і закономірностей їх формування); **емпіричні** – науково-педагогічні спостереження, бесіди з молодшими школярами з порушеннями мовлення і вчителями, вивчення передового досвіду вчителів, констатувальний та формувальний експеримент (апробація запропонованої методики для діагностики та корекції рівня адаптованості до навчання учнів першого класу з порушеннями мовлення); **статистичні** – кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення: матеріали дослідження доповнюють теорію та практику логопедії відомостями про особливості адаптації до шкільного навчання першокласників з порушеннями мовлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: результати дослідження можуть бути використані вчителями інтегрованого та інклюзивного навчання, зокрема та вчителями шкіл в яких навчаються учні з порушеннями мовлення..

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Кам'янець-Подільського багатoproфільного навчально-реабілітаційний центру, Кам'янець-Подільської ЗОШ I-III ступенів № 2 ім. Т.Г. Шевченка, Кам'янець-Подільська ЗОШ I-III ступенів № 7, Кам'янець-Подільська ЗОШ I-III ступенів № 16. У дослідженні брали участь молодші школярі з порушеннями мовлення (60 учнів) при первинно

збереженому інтелекті. Характеристика стану мовленнєвого розвитку взята з логопедичних карток молодших школярів з порушеннями мовлення.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи висвітлені на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Основні теоретичні положення відображені в одноосібній публікації "Особливості адаптації молодших школярів з порушеннями мовлення до навчання у школі".

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (84 – найменування), 10 додатків; у роботі вміщено 23 таблиці, 1 рисунок .

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. За результатами аналізу наукової літератури визначено, що проблема гармонійно розвиненої творчої особистості із самостійними життєвими орієнтаціями сьогодні універсальна для гуманітарних галузей вітчизняної науки. Роль початкового виховання та навчання у процесі цілеспрямованого формування потенціалу підростаючого покоління, пошук оптимальних шляхів та заходів щодо забезпечення наступності між дошкільними закладами і початковою школою є досить актуальною проблемою на сьогоднішній день. У нашій роботі ми намагалися дослідити проблеми адаптованості молодших школярів з ПМ до навчання в сучасній початковій школі та розглянути досвід масової школи та передовий педагогічний досвід з цієї проблеми. Для цього нами було з'ясовано поняття адаптованості дітей до школи та складові цієї готовності.

2. Аналіз змісту науково-методичної літератури дозволив визначити, що у школі все ще належить вирішити питання про створення відповідних умов для навчання шестилітніх (семилітніх) учнів з урахуванням психофізіологічних особливостей цього віку. Адже відомо, що вступ до школи – переломний момент у житті дитини, який пов'язаний з новим типом стосунків з оточуючими дорослими, новими формами діяльності, серед яких провідною стає навчальна. Це досить складний період у розвитку дитини, вона приступає до систематично організованого навчання, що повністю змінює її спосіб життя, статус, поведінку.

3. За результатами аналізу науково-теоретичних джерел ми прийшли до висновку, що дитина добре й охоче вчилася, їй має бути цікаво, будь-яка справа має її захоплювати, бути потрібною, дарувати радість, насолоду, естетичне задоволення, розкривати моральний сенс тої чи іншої роботи. Розумове виховання від самого початку має бути спрямованим на виховання

особистості дитини, на прилучення дитини до найважливіших людських вартостей.

4. Результати аналізу проведеного нами констатувального експерименту показали, що молодші школярі з ПМ, які мають певні труднощі частіше за все стикаються з такими проблемами: їм важко спілкуватися з вчителем, дорослими; одна навіть думка їх лякає, якщо треба говорити у суспільному місці; через логопедичні вікові недоліки учням буває важко вимовляти деякі слова; не люблять знайомитися один з одним; дітям важко говорити перед класом; їм не подобається виступати; вони охоче спілкуються лише з кількома товаришами; часто нервують, коли говорять; їм важко спілкуватися при зустрічі з новими людьми; вони часто не можуть відповісти, навіть коли знають відповідь на питання, так як бояться заговорити.

6. За результатами узагальнення матеріалів дослідження нами встановлено рівень адаптації до навчання молодших школярів з порушеннями мовлення за наступними показниками.

Зокрема, високий рівень орієнтування в навколишньому середовищі, запасу знань, соціальної зрілості, ставленню до школи молодших школярів з ПМ мали 26 % учнів 1 класу, 40 % – середній, 34 % – учнів мали низький рівень. Високий рівень логіки та уваги у молодших школярів з ПМ мали 20 % учнів 1 класу, 30 % – середній, 50 % – учнів мали низький рівень. Встановлено, що високий рівень розвитку зорового аналізу й синтезу у молодших школярів з ПМ мали 34 % учнів 1 класу, 43 % – середній, 23 % – учнів мали низький рівень. В результаті виконаних завдань нами встановлено, що високий рівень сформованості мислення і мовлення у молодших школярів з ПМ мали 30 % учнів 1 класу, 23 % – середній, 46 % – учнів мали низький рівень. Високий рівень розвитку пам'яті у молодших школярів з ПМ мали 16 % учнів 1 класу, 40 % – середній, 43 % – учнів мали низький рівень. Встановлено, що високий рівень розвитку образних уявлень у молодших школярів з ПМ мали 10 % учнів 1 класу, 26 % – середній, 60 % –

учнів мали низький рівень. Нами встановлено, що високий рівень розвитку особливостей мовлення у системі особистісних відносин у молодших школярів з ПМ мали 10 % учнів 1 класу, 0 % – середній, 90 % – учнів мали низький рівень.

7. Здійснений аналіз сучасних програм і методик розвитку дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями засвідчує актуальність проблеми комунікативного розвитку дітей із порушенням мовленнєвого розвитку, як основної причини труднощів адаптації до навчання у школі молодших школярів з ПМ, що зумовлює необхідність розробки і апробації системи впливу на комунікативний розвиток цих школярів.

8. Встановлено, що покращення адаптації до навчання молодших школярів з ПМ має носити системний характер і забезпечуватися комплексом спеціалістів: вчитель, вихователь, логопед, спеціальний психолог. Вона має здійснюватись на логопедичних заняттях, в процесі проведення корекційно-розвивальних ігор. У процесі корекційно-розвивального впливу в межах розробленої системи було використано як елементи сюжетно-рольових ігор, так і рухливі, дидактичні, театралізовані ігри. Форми проведення кожної з них – фронтальні, колективні.

Виявлено, що для покращення адаптації до навчання молодших школярів з ПМ ефективним є поетапне проведення корекції комунікативної діяльності. Зокрема, нами було виділено V етапів: I етап – активізації, II етап – мотивації, III етап – діяльності, IV етап – практичний, V етап – продуктивний.

9. В результаті підсумкового аналізу матеріалів дослідження нами було визначено рівні орієнтування в навколишньому середовищі, запасу знань, соціальній зрілості, ставленню до школи молодших школярів з ПМ експериментальної групи (ЕГ) та контрольної групи (КГ).

Узагальнення отриманих даних у результаті впровадження корекційної системи формування комунікативної діяльності учнів молодших класів з ПМ засвідчило покращення наступних показників: вони стали впевненіші та сміливіші під час спілкування з вчителем, дорослими, у суспільному місці; стали краще вимовляти слова; навчились знайомитися з однолітками та дорослими; стали вільніше говорити перед класом; готували виступи для класу та сімейного вечора; стали більш спокійнішими під час бесіди; вільніше та впевненіше почали спілкуватися при зустрічі з новими людьми; відповідь на запитання почали формулювати впевнено та чітко; стали більш комунікабельні, ініціативні, працелюбні.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вказаної проблеми і передбачає подальший науково-педагогічний пошук у напрямі вивчення особливостей адаптації до навчання дітей дошкільного віку, молодших школярів та школярів з ПМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Т.В. Роль общения в регулировании отношений детей дошкольного возраста в игре: Автореф. дис.... канд. псих. наук. – М., 1983. – 23 с.
2. Агранович З.Е. В помощь логопедам и родителям: Сб. домаш. заданий для преодоления недоразвития фонемат. сторорны речи у ст. дошкольников / З.Е. Агранович. – СПб.: Детство-Пресс, 2004.– 147 с.
3. Адаптація дитиня до школи / Упоряд. Максименко С.Д., Максименко К.С, Главник О.П. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 96 с.
4. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів \ М.І. Алексеева Радянська школа, 1974. – 45 с.
5. Базжина Т.В. Психолінгвістический анализ некоторых этапов доречевого развития // Становление речи и усвоение языка ребенком: – Сб. научн. тр. – Изд-во Моск. Ун-та, 1986. – С.6-20.
6. Білан О.І., Партико Т.Б., Хома О.Є. Методичні рекомендації для діагностики шкільної зрілості дітей 6-7 років // Український освітній журнал \ О.І. Білан, Т.Б. Партико, О.Є. Хома – 1994. – №1. – С.13-16.
7. Белова О.Б. Этапы формирования конструктивной поведінки у молодших школярів з порушеннями мовлення / О.Б. Белова. Актуальні питання корекційної освіти. – 2016. – Вип. 7. – С. 234-239.
8. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш. – Х.: Ранок, 2012. – 234 с.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович – М.: Просвещение, 2008. – 456 с.
10. Большой психологический словарь. Сост. Мещеряков Б., Зинченко В. Олма-пресс. 2004. – 658 с.
11. Венгер А.Л. Схема индивидуального обследования детей школьного возраста: для психологов-консультантов / А.Л. Венгер – М.: МГУ, 2009. – 96 с.

12. Венгер А.Л. Психологическая готовность ребенка к школе // Вопросы психологии / А.Л. Венгер – 2004. – № 4. – С.24-33.
13. Визель Т.Г. Логопедические упражнения на каждый день для выработки четкой речи. – М.: В.Секачев, 2005. – 16с.
14. Вицлак Г. Способность к обучению и школе / Г. Вицлак // Альманах психологических тестов– М.: Рефл-бук, 1995. – С.23-29.
15. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский // Собр. соч. Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – С.136-248.
16. Гільбух Ю.З., Коробко С.Л., Кондратенко Л.О. Визначення психологічної готовності дитини до шкільного навчання / Ю.З. Гільбух, С.Л. Коробко, Л.О. Кондратенко // Початкова школа. – 1988. – №7. – С.5-18.
17. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з загальним недорозвитком мовлення з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. X. – С. 181-185.
18. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія / Н.С. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.
19. Гаврилова Н.С. Вплив недорозвитку кінестетичного праксису на формування у дітей вимови фонем / Н.С. Гаврилова // Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. II – С. 23-36.
20. Гаврилова Н.С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: соціально-педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 15. – С. 120-127.

21. Гаврилова Н.С. Обстеження особливостей розвитку фонематичних процесів у дітей з порушеннями мовлення / Н.С. Гаврилова // Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Сер. 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – № 15. – С. 57-63.
22. Гаврилова Н.С. Характеристика понять "дислалія", "ринолалія", "дизартрія" / Н.С. Гаврилова // Гуманітарні студії: Україна-Польща: зб. наук. праць / [редкол.: О. Завальнюк (голова), С. Уліяш (голова), П. Атаманчук, А. Бобко, З. Будзинські та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 330-339.
23. Гаврилова Н.С. Порушення фонематичних процесів у дітей / Н.С. Гаврилова // Актуальні питання корекційної освіти (пед. науки): зб. наук. праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 1. – С. 87-98.
24. Гаврилова Н.С. Нарушения развития кинетического и кинестетического праксиса у детей с дислалией, ринолалией и дизартрией / Н.С. Гаврилова // Современная образовательная среда: приоритетные направления развития: материалы междунар. науч. конф. (Минск, 22-23 окт. 2009 г.): в 4 ч. – Мн., 2010. – Ч. 3. – С. 293-300.
25. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: соціально педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. XX, ч. 1 – С. 293-315.
26. Головань Н.О. Вікові особливості дітей шестирічного віку та їх діагностика / Н.О. Головань // Навчання і виховання шестирічних першокласників. – К.: Освіта, 1990. – С.52-67.
27. Жукова Н.С. Формирование устной речи / Н.С. Жукова. Учеб-метод, пособие. – М.: Соц.-полит. журн., 1994. – 96 с.
28. Каше Г.А., Филичева Т.Б. Дидактический материал по исправлению недостатков произношения у детей дошкольного возраста / Г.А. Каше, Т.Б. Филичева. – М.: Просвещение, 1971. – 196 с.

29. Каше Г.А. Исправление недостатков речи у дошкольников / Г.А. Каше. – М.: Просвещение, 1972. – 184 с.
30. Ковылова Е.К. Психокоррекционная технология коммуникативного развития детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. / Е.К. Ковылова – М.: АБК Ред, 2002. – 192 с.
31. Ковязина И.В. Особенности эмоционального слуха у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.10 / И. В. Ковязина. – Н. Новгород, 2010. – 213 с.
32. Коленчук Н.Н. Нарушения произношения звуков – это серьезно или нет. / Н.Н. Коленчук. – М.: Друк, – 2005. – 95 с.
33. Коробко С.Л., Олейник В.Ф. Индивидуальные различия детей шестилетнего возраста и их учет в учебно-воспитательной работе / С.Л. Коробко, В.Ф. Олейник // Подготовка студентов к работе с учащимися 8-летнего возраста. – К.: Знання, 1990. – С. 124-135.
34. Лепская Н.И. О некоторых этапах онтогенетического развития речи / Н.И. Лепская // Становление речи и усвоение языка ребенком: Сб. научн. тр. – Изд-во Моск. Ун-та, 1986. – С.3-5.
35. Лісова Л.І. Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: Монографія / Л.І. Лісова – Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друк-Сервіс" 2015. – 224 с.
36. Логопедія: підручник / За ред М.К. Шеремет. – Вид. 4-те, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім "Слово", 2017. – 856 с.
37. Логопедия в школе: практический опыт/ под редакцией В.С. Кукушина – М. Ростов-на Дону.2004, – 165 с.
38. Лурия А.Р. Высшие корковые функции человека и их нарушения при локальных поражениях мозга / А.Р. Лурия. – М.: Просвещение, 1969. – 128 с.
39. М'ясоїд П.А. Загальна психологія / П.А. М'ясоїд. – К.: Вища школа., 2001. – 487 с.
40. Марцинковская Т.Д. Диагностика психического развития детей / Т.Д. Марцинковская. – М.: Рипол, 1997. – 212 с.

41. Марченко І.С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) / І.С. Марченко. – Вид. 3-є, перер. та доп. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2015. – 312с.
42. Марченко Н. Формування навичок міркування у дітей 5-6-річного віку / Н. Марченко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 2. – С. 18-20.
43. Мартиненко І.В. Особливості вольової готовності до шкільного навчання дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення / І.В. Мартиненко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 5. – С. 159-164.
44. Мартиненко І.В. Особливості мотиваційної готовності до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення / І.В. Мартиненко // Імідж сучасного педагога. – 2005. – № 6-7 (55-56). – С. 35-38.
45. Матюхина М.В., Михальчик Т.С., Прокина Н.Ф. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов пед. Ин-тов. по спец. № 2121 "Педагогика и методика нач. обучения" / М.В. Матюхина, Т.С. Михальчик, Н.Ф. Прокина и др.; Под ред. М. В. Гамезо и др. – М.: Просвещение, 1984. – 143 с.
46. Методика развития речи детей дошкольного возраста / Л.П. Федоренко, Г.А. Фомичева, В.К. Лотарев, А.П. Николаичева. М.: Просвещение, 1984. – 162 с.
47. Миронова С.П. Реалізація корекційних цілей у разі використання сучасних освітніх технологій у спеціальних школах / С.П.Миронова // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / кол. авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. – Вип. 53. – С. 70 – 73.
48. Миронова С.П. Реалії та перспективи забезпечення інклюзивної освіти фахівцями / С.П. Миронова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2016. – Вип. 32(2). – С. 5-10.

49. Мілевська О.П. Застосування структурного аналізу розуміння тексту у навчанні учнів із затримкою психічного розвитку / О.П. Мілевська // Актуальні питання корекційної освіти. – 2015. Вип. 6. – С. 124-129.
50. Никашина Н.А. Логопедическая помощь учащимся с речевым недоразвитием / Н.А. Никашина // Недостатки речи у учащихся начальных классов массовой школы. – М.: Просвещение, 2015. – С. 45-50.
51. Никашина Н.А. Работа по исправлению недостатков речи на школьных логопедических пунктах. / Н.А. Никашина. – М.: Просвещение, 2015. – 150 с.
52. Никашина Н.А. Речевое развитие учащихся массовой школы, обучающихся на логопедических пунктах / Н.А. Никашина // Специальная школа. – М.: Просвещение, 2014. – С. 15-22.
53. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология / Л.Ф. Обухова. – М.: Российское педагогическое агентство. 1996. – 374 с
54. Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под редакцией Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. – М., 1988. – 186 с.
55. Павлова О.С. Формирование коммуникативной деятельности у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03/ О.С. Павлова. – М., 1998. – 189 с.
56. Панфилова А.П. Теория и практика общения / А.П. Панфилова. – М.: Академия, 2007. – 288 с.
57. Пироженко Т.А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т.А Пироженко: [монография]. – К.: Нора-принт, 2002. – 308 с.
58. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника / Т.О. Піроженко. К.: Грайлик, 1999. – 40 с.
59. Піроженко Т.О. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини / Т.О. Піроженко. – К.: Главник, 2005. – 112 с.
60. Поваляева М.А. Справочник логопеда / М.А. Поваляева. – Ростов-на-Дону: "Феникс", 2001. – 448 с.
61. Понятийно-терминологический словарь логопеда / Под ред. В.И. Селиверстова. – М.: Академия, 2017. – 432 с.

62. Про розроблення програм для дошкільної освіти // Лист МОНмолодьспорт № 1/9-152 від 28.02.13 року. 342. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» // [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко] – К. : Світоч, 2008. – 430 с.
63. Рау Ф.Ф. Приемы исправления недостатков произношения фонем / Ф.Ф. Рау // Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной, М.: – 1968. – 163 с.
64. Рібцун Ю.В. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення / Ю.В. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – С.136-144.
65. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку / Є.Ф. Соботович // Дефектологія. – 2002. – №3. – С. 2-4.
66. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку / Є.Ф. Соботович // Дефектологія. – 2003. – №2. – С. 2-11.
67. Спеціальна методика викладання математики в допоміжній школі : курс лекцій: у 2-х ч. / [упор.: О.В. Гаврилов, О.М.Ляшенко, Н.І. Королько]. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2006. – Ч. 1. – 432 с.
68. Тарасун В.В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку / В.В. Тарасун // Дефектологія. – 2000. – № 2. – 128 с. – С. 2-10.
69. Тарасун В.В. Логодидактика: навч. посіб. / В.В. Тарасун. – 2-е вид. – К.: Видав. Дім "Слово", 2011. – 392 с.
70. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) / Под ред. Ф.А, Сохина. – М.: Просвещение, 1999. – 216 с.

71. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам / В.В. Тищенко, Ю.В. Рібцун. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.
72. Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень / В.В. Тищенко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціальнопедагогічна. – Том 2. – Випуск 23. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2013. – С. 396-405.
73. Ткач О.М. Базові категорії та властивості семантичного поля / О.М. Ткач // Актуальні питання корекційної освіти. – 2011. – Вип. 2. – С. 250-258.
74. Ткаченко Т.А. В первый класс – без дефектов речи / Т.А. Ткаченко. – СПб.: БИБЛИО, 1999. – 217 с.
75. Ткаченко Т.А. Учим говорить правильно / Т.А. Ткаченко. – М.: СЛОВО, 2001. – 122 с.
76. Усольцева Н.К. Формирование предпосылок диалогического общения у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : 13.00.03 / Н. К. Усольцева. – М., 1996. – 16 с.
77. Ушакова Т.Н. Психология речи / Т.Н. Ушакова // Тенденция развития психологической науки / Под ред. Б.Ф. Ломова. М.: Наука, 1989. С. 90-101.
78. Федосеева Е.Г. Формирование коммуникативных умений у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: автореф. дис. На соиск. учен. степ. канд. пед. наук: 13.00.03 / Е.Г. Федосеева, – М., 1999. – 16 с.
79. Хохліна О.П. Методологічні й теоретичні основи психології: Навчальний посібник / О.П. Хохліна – К.: НАВС, 2014. — 232 с.
80. Цвиляев Р.О проблеме психологической адаптации школьников / Р.О. Цвиляев // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 3-4. – С.24-32.

81. Цукерман Г.О. Адаптация первоклассников к школьной жизни / Г.О. Цукерман, К.Н.Поливанова // Обдарована дитина. – 2002. – № 6. – С.30-54.
82. Шашкина Г.Р. Логопедическая работа с дошкольниками: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Г.Р. Шашкина, Л.П. Зернова, И.А.Зимняя. М.: Академия, 2003. – 240 с.
83. Швайко Г.С. Игры и игровые упражнения для развития речи / Г.С. Швайко – М.: Артикул, 2018. – 159 с.
84. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. Луцк.: Наука, 2014. – 177 с.